

GYVIEJI ARCHYVAI

Intelektualioji aforistika

Lietuvos aforistai, svarstydami šiuolaikinio žmogaus egzistencijos problemas jiems būdingu metodu, vis aiškiau savo kūriniuose įsirašo į moderniąją lietuvių literatūrą ir kartu turi kai ką originalaus pasakyti ir ne Lietuvos skaitytojui. Tarp tokių kūrinių galime matyti ir 2020 m. „Homo liber“ išleistą Aloyzo Tendzegolskio aforizmų ir aforistikos ese knygą „Aforistika iš dangaus“ (109 p.). Paskaitęs šią subtiliai mąstyti ir šypsotis skatinančią knygą, pajunti joje slypinčią tam tikrą atsaką į sparčiai augantį aforistikos aktualumą nūdienos informacinio potvynio sąlygomis, kai, regis, nėra kada skaityti storų knygų, bet norisi kuo greičiau išvelgti gyvenimo aktualijų gėlmę ir kartu dar patirti šio pažinimo estetinį pasitenkinimą. A. Tendzegolskis mano, kad aforizmas kaip tik yra tas būdas, kuriuo jis tikisi perduoti tokiam „skubančiam“ skaitytojui abi šias vertybes kuo trumpesne, bet nustebinti verčiančia fraze. Savo ištikimybę aforizmams ir humoreskai autorius įrodinėja jau septintąja knyga. Būdamas išoriškai ramaus būdo, bet slepiantis savyje neramią ir maištingą „teisybės ieškotoją“ dvasią, pasirinko aforizmą, kaip trumpą taiklią ir kandžią frazę šio pasaulio ydoms pastebėti, jas išsakyti taip, kad jos sukeltų skaitytojui juoką, pačios dėl savęs susigėstų, savo puiky-

bę prarastų, nepatrauklios atrodytų, kartu verstų ir patį demaskuojantį „pasitempti“: „Bark nedorėlius, labiau pasitempsi pats“. A. Tendzegolskis aforizmuose siekia subtiliai derinti išmintį su poezija, satyra, humoru: „Smagu sukčiauti, bet smagu ir sukčių sugauti“, „Žuvis tik ašaka gali atsikeršyti už kabliuką“...

Ši knyga – ne tik serija įdomių aforizmų, bet ir autoriaus pastanga kurti pačią aforizmų teoriją – aforistiką, apmąstyti savo paties ir kolegų kūrybą, aiškinantis, kas yra aforizmai, kas tai per žanras, kuo jis skiriasi nuo kitų literatūros žanrų. Šiuose klausimuose slypi ir tam tikras paradoksas: autorius, visą gyvenimą rašęs aforizmus ir su kiekvienu nauju aforizmu, regis, daugybę kartų atsakinėjęs į įvairius čia iškeltus klausimus, dabar klausia savęs, kas yra aforizmas? Bet tai tik paradokso iliuzija – autorius sąmoningai kuria meninę intriga, kad sudarytų sau dar vieną progą – paskatą kitokios tematikos aforizmams kurti, nes į daugelį klausimų, taip pat ir į čia iškeltus, atsakinėja aforizmais. Šį kartą net – visa jų serija: „Aforizmai apie aforizmus“. Jei aforizmas aiškinamas per aforizmą, tai iš-eitū – nežinomą norima aiškinti per nežinomą. Šios „loginės klaidos“ autorius, atrodo, tarsi sąmoningai siekia, kad ir atsakydamas į klausim-

mą, kas yra aforizmas, pirmiausia išliktų ne logikas, o menininkas. Todėl neturi stebinti ir tai, kad aforizmo esmė – daugiafunkcinę jo socialinę paskirtį – autorius atskleidžia tuo pačiu originaliu būdu – aforizmais: 1) aforizmas kaip minties išraiškos taupumo matas („Kam kalbėti trumpai, kai galima trumpiau“, 2) aforizmas kaip kvailysčių griovėjas („Kvailystei išlaikyti reikia daugybės institucijų, o jai sugriauti pakanka vieno aforizmo“), 3) aforizmas kaip demaskuotojas („Aforizmas parodo ydą, kurios kitaip nepamatysi“), 4) aforizmas kaip pažinimas („Reiškinys išryškėja, kai apibūdini jį aforizmu“), 5) aforizmas kaip pažinimo išsamumas („Aforizmas pasako taip, kad tau nekiltų klausimų“). Aforizmų ištakas irgi aiškina aforizmu: „Kaip eilėraštis iš liaudies dainų, taip aforizmas iš patarlių“.

Pačią aforistiką A. Tendzegolskis veda iš antikos, iš Romos autorių, kurių aforizmus vadina mintimis „be datų ir erų“, t. y. universalios tiesomis, prasimušusiomis virš bet kurio konkretaus istorinio laiko. A. Tendzegolskio kūryboje irgi vyrauja aforizmai „be datų“: „Laisvė gyva draudimais“, „Laiką rodo veidrodžiai“, „Žmonija tiesia vis patogesnius kelius blogiui ateiti“, „Visi patarimai tušti, jei nesi pradėjęs darbo“, „Atkaklus oponentas paskelbiamas prieš“, „Kas, kad gabus, jei esi neat-sargus“, „Pasaulis toks, kokį jį mato stipriausieji“, „Prie-varta meluoti verčia, o laisvė leidžia“ ir daugybė kitų. Tai universalios, virš laiko ir istorijos esančios žmogaus egzistencijos tiesos, kurios prusina, išmintimi džiugina, susirūpinti verčia...

Bet pasitaiko ir išimčių. Štai A. Tendzegolskio aforizmas: „Skambiausias žmoni-jos šūkis: „Dalj Ka-Pė-Es-Es“. Tai aforizmas „su data“. Jis neabejotinai sukels šypseną buvusiam sovietinės imperijos pavergtam žmogui. Bet ar jis lygiai taip pat paveiks ir skaitytoją iš Briuselio ar Vašingtono? Ar aforizmas bus kaltas, jei toks skaitytojas iš Briuselio, jį skaitydamas, galbūt traukys pečiais ir sakys: „Nesuprantu“. Mat ši frazė jam galbūt priklausys prie aforizmų „su data“ – su konkrečiu laiku. Lygiai taip pat šį aforizmą galbūt skaitys ir ateinančios lietuvių kartos, negyvenusios

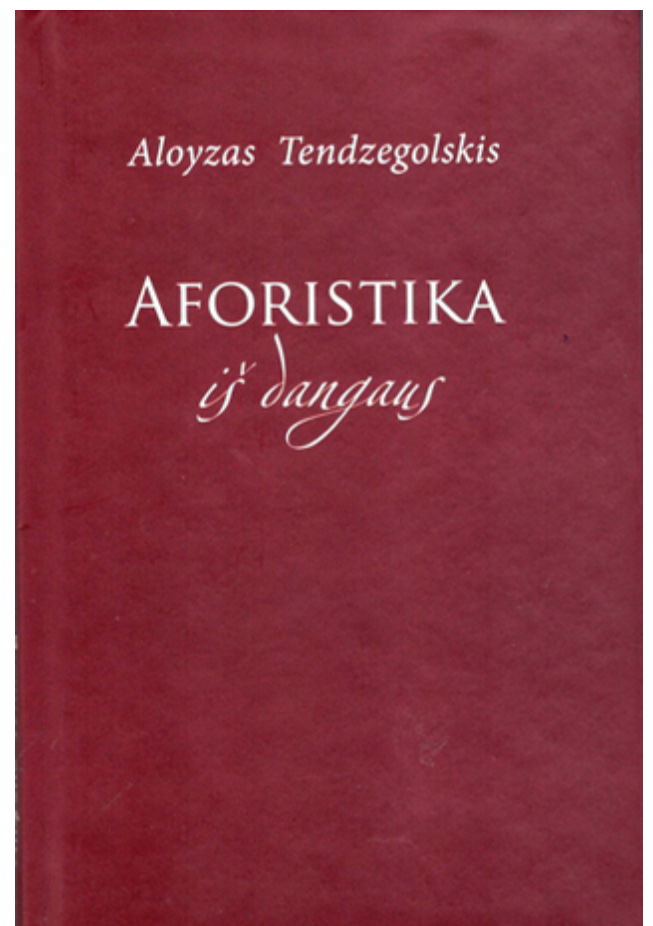
sovietinės imperijos sąlygomis.

Aforizmai – mokslinės hipotezės. A. Tendzegolskio knygoje apstu aforizmų, pretenduojančių net į mokslinių hipotezių statusą, ypač, manau, reikšmingi tie, kurie reiškinio esmę (tapatumą) atskleidžia per jo vidinį prieštarumą („Laisvė gyva draudimais“, „Viešumas turi paslapčių“, „Velnias įsitenka ir tarp maldai sudėtų delnų“, „Blogis gerinasi, kol laimi“, „Vos pradėdi ginti tiesą, tuoj pat reikia ginti save“) arba parodant, kada kokybės ima judėti savo priešybių link: „Pervertintas gėris virsta blogiu“, „Vyriausiąjį labina-me, kol paverčiame nelabuoju“ ir daugelis kitų.

A. Tendzegolskio knygoje galima išskirti ir kitą grupę aforizmų „be datos“, kurie fiksuoja socialinės jėgos dažnai lemiantį vaidmenį žmonių santykiuose: „Be karjeros neįrodysi, kad tavo mintys teisingos“, „Kas teisesnis, tas viršesnis, kol ateina viršininkas“, „Jei didžiūnų trauksi per dantį, liksi be danties“, „Nesunku išsitiesinti krašte, kur nusidėję visi“...

Tokie aforizmai neabejotinai yra mokslinės hipotezės, kurios gali būti plėtojamos ir atskiras studijas. Sokrato aforizmas: „Žinau, kad nieko nežinau“ istorijoje buvo išplėtotas filosofų skeptikų ir perdėto reliatyvizmo teoriją, kurioje visos vertybės paskelbiamos tiek santykinėmis, kad pasidaro nebepa-gaunamos, kad jos nuolat išslysta iš bet kiek jas stabilizuoti, jų tapatumą fiksuoti siekiančio proto formų: pasaulis, vertybės išnyksta, viskas tampa – „sraunios upės tėkme“ (panta rei), naikinančia bet kokį stabilesnį žinojimą ar vertybių tapatumą, jų kokybinį apibrėžtumą. Vadinasi, aforizmų „be datų“ kūrėjai yra ne tik literatai, bet ir gilūs mąstytojai, filosofai, o pats aforizmų žanras – aki-vaizdi literatūros ir filosofijos (meno ir mokslo) sintezė.

Aforizmai – autoriaus nuomonės. Tarp A. Tendzegolskio aforizmų yra minčių, kurias galima vertinti kaip autoriaus nuomones, su kuriomis jau galima ir ginčytis ar jas plėtoti. Bet abiem atvejais jos skatina mąstymą. Tokiu aforizmu – nuomone, manau, galima laikyti mintį: „Nedorieji, liaukitės! Doruosius užgrauš pavydas“. Tai įdomus priminimas nedorybėje slypinčios priešybės – patrauklumo, kuris gali sugundyti ir doruosius, jei juo-

se yra užslėptas noras nebūti dorais. Šią loginę intriga sukurianti forma kartu slepia mintį, kad dorieji tokie yra ne dėl aukštos moralės, o tik dėl negalios: iš-eitū – jei pajęgtų būti nedorėliais, jais ir būtų. Iš čia klausimas: ar dorieji – iš negalios, ar ir – iš savidraudos? Kitokio tipo aforizmas-nuomonė: „Aforizmų niekas nesieja, tik autoriaus pavardė“. Tai prieš aforizmų skirstymą temomis. Bet su šia mintimi irgi galima diskutuoti, nes tarp knygos aforizmų yra daugybė kitų, kuriuos jungia ne tik autoriaus pavardė. Tokia ne vieno aforizmo temine jungtimi yra saiko, doros, šeimos, teisingumo, tiesos, darbo, pavydo ir daugelis kitų sąvokų-temų, kurioms pažinti autorius skiria ne vieną aforizmą. Šios sąvokos-temos jungia, grupuoja aforizmus prieš paties autoriaus valią nepriklausomai nuo to, ar pats autorius formaliai skirsto savo aforizmus į temas, kaip knygoje „Tūkstantis ir viena mintis“ (2006), arba kaip to nedaro šioje knygoje.

Autorius intriguoja, kai kokią aforizmų paslaptinę formą „naikina“ kurdamas naują: viena ranka aiškina aforizmus (vadinasi, siekia nubraukti nuo jų paslaptį), antra ranka juos apgaubia nauju paslaptinę šydu – aforizmu: „Aforizmai ne kuriami, jie nukrinta iš dangaus“. Juo paženklinas ir pats knygos pavadinimas. Šioje paslapytyje autorius kukliai nutyli faktą, kad aforizmai krinta „iš dangaus“ ne į bet kokią galvą, o į tam tikrą pažintinį ir estetinį paty-

rimą turinčią.

Žodžių taupumas. Viena išskirtinių aforisto talento savybių – gebėjimas trumpai išsakyti „netrumpą“ mintį: „Pasaulio neapibūdinsi dviem trim sakiniiais, tik vienu“. Čia autorius mato dar vieną aforizmo socialinės paskirties lauką: „Aforizmas ugdo vieno sakinio grožį“. Kartu mato galimybę eiti dar toliau: „Kam kalbėti trumpai, jei galima trumpiau“. Todėl įrodinėja, kaip „vieno sakinio grožį“ gali pakeisti net ir vienžodžio aforizmo grožis: „Švelniava!“, „Chachacharakteristika!“. Taip viena priešybė, taikliu autoriaus išsireiškimu, įgėžijama į kitą...

Nors vieno žodžio aforizmų knygoje yra vos du, jie rodo aforistikos ir autoriaus meistriško galimybės reikšti mintis maksimalaus talpumo žodžiais. Tuo aforistika dar kitaip nustebina skaitytoją ir kartu skatina pajusti, kokios didžiulės minčių reiškinio žodinės galimybės slypi mūsų kalboje, kai ji patenka į išradingo aforisto kūrybą.

Samprautai apie aforizmų knygą galbūt yra sudėtingiau negu apie kurią nors kitą, nes čia nėra vienos knygos, čia tiek knygų, kiek aforizmų, ir vis temiška skirtingų, vienų į kitas nepanašų. Tokia „knygų“ knyga – tai liudijimas, koks neįprastas ir naujai įdomus gali pasirodyti pasaulis, kai po jį pasidairė aforistas ir jį perdavė skaitytojui jau „perdirbtą“ į aforizmų – neįprastų minčių ir vaizdų – įvairovę.

Alfonsas VAIŠVILA
2021 05 10

A. Tendzegolskis

* Aloyzas Tendzegolskis, Aforistika iš dangaus, „Homo liber“, 2020, 109 p